

DOI: 10.19915/1733-5779.20.11

Kapitalizm w poglądach politycznych i ekonomicznych ks. Antoniego Szymańskiego

JEL classification: K00

Słowa kluczowe: kapitalizm, praca, bezrobocie, katolicka nauka społeczna, Antoni Szymański

Keywords: capitalism, labour, unemployment, catholic social teaching, Antoni Szymański

Abstrakt: Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie politycznych i ekonomicznych poglądów księdza Antoniego Szymańskiego na temat systemu kapitalistycznego. Rozważając założenia systemu kapitalistycznego, podnosił on najważniejsze kwestie, jak własność, kapitał, praca, uczciwa zapłata oraz problem bezrobocia. Dzięki swoim obserwacjom nad istotą ówczesnego kapitalizmu zauważył wiele nieprawidłowości tego systemu. Nie pozostawał jednak biernym krytykiem i proponował konkretne ścieżki ku „uzdrowieniu” systemu kapitalistycznego. Należy zauważyć, że poglądy Szymańskiego były oparte na katolickiej nauce społecznej, tak więc stawiał on na piedestale człowieka oraz jego przyrodzoną godność.

Capitalism in political and economic views of pr. Antoni Szymański

Abstract: This article aims to present the political and economical views of priest Antoni Szymański on the capitalist system. He considering the concept of the capitalist system raised the most important issues, such as property, capital, labour, fair pay and the problem of unemployment. During his observations on the core of contemporary capitalism noted many anomalies of this system. However, he didn't remain a passive critic and proposed concrete path toward “healing” capitalist system. It should be emphasized that the views of Szymanski are based on catholic social teaching, so he put on a pedestal a man and his inherent dignity.

Wprowadzenie

Niniejszy artykuł poświęcony jest osobie, a w szczególności poglądom politycznym i ekonomicznym, wybitnego przedstawiciela katolickiej nauki społecznej w Polsce, rektorowi Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz uznanemu

publicyście ks. Antoniemu Szymańskiemu¹. Postaram się przybliżyć rozważania ks. Szymańskiego na temat systemu kapitalistycznego, jego wad oraz metod i sposobów „uzdrowienia” owego ustroju. Artykuł jest też próbą odpowiedzi na pytanie, czy poglądy Antoniego Szymańskiego oraz jego działalność naukowa przyczyniły się do rozwiązania problemów systemu kapitalistycznego oraz czy były istotnym czynnikiem wpływającym na rozwój nauk politycznych i ekonomicznych w zakresie teorii systemów politycznych i gospodarczych.

Antoni Szymański urodził się 27 października 1881 r. w miejscowości Praszka, położonej w ówczesnym powiecie wieluńskim. Uczęszczał do szkoły średniej w Częstochowie, a następnie w latach 1900–1904 naukę kontynuował jako kleryk w Seminarium Duchownym we Włocławku². Po otrzymaniu święceń kapłańskich, już jako ksiądz, w latach 1905–1908 kształcił się w Belgii na Katolickim Uniwersytecie w Louvain. Przedmiotem jego zainteresowań naukowych były przede wszystkim nauki filozoficzne oraz społeczne. W 1908 r. otrzymał tytuł naukowy doktora nauk filozoficznych na podstawie dysertacji pt. *La démocratie chrétienne en France*³. Po zakończeniu studiów powrócił do Włocławka, gdzie przez kolejne dziesięć lat wykładał filozofię oraz nauki społeczne jako profesor w seminarium duchownym⁴. W tamtym okresie włączył się aktywnie w prace redakcyjne katolickiego czasopisma „Ateneum Kapłańskie”⁵. Gdy w 1918 r. utworzono Uniwersytet Lubelski, który to od 1928 r. zmienił nazwę na Katolicki Uniwersytet Lubelski, ks. Antoni Szymański został wykładowcą akademickim, prowadząc zajęcia z polityki społecznej oraz historii katolickiego nauczania społecznego. W roku 1919 uzyskał tytuł naukowy doktora habilitowanego na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od 1918 do 1924 r. Antoni Szymański był zatrudniony na stanowisku profesora nadzwyczajnego, a od 1924 r. wykładał już jako profesor zwyczajny na między innymi Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych, Wydziale Nauk Humanistycznych oraz Wydziale Prawa Kanonicznego. W latach 1920–1921 został powołany na stanowisko dziekana Wydziału Prawa Kanonicznego oraz w latach 1921–1922 prodziekana tejże samej jednostki⁶. W latach 1922–1926 pełnił funkcję wicerektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; 1931–1933 dziekana Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych, a w 1933 r.

¹ Zob. *Ksiądz Antoni Szymański (1881–1942). Rektor, uczony, działacz społeczny*, red. S. Fel, M. Wódka, Lublin 2013.

² L. Kycia, *Ks. Antoni Szymański (1881–1942)*, http://www.kul.pl/ks-antoni-szymanski-1881-1942_art_9083.html (dostęp: 19.11.2016).

³ M. Bogusz, *Poglądy społeczno-ustrojowe Antoniego Szymańskiego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, Oeconomia” 19, Lublin 1985, s. 279.

⁴ Zob. Z. Pawlak, *Włocławski okres działalności naukowej ks. prof. Antoniego Szymańskiego*, „Studia Włocławskie” 13, Włocławek 2011.

⁵ *Ibidem*.

⁶ L. Kycia, *op. cit.*

został rektorem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i funkcję tę sprawował aż do 1942 r.⁷ Okres okupacji niemieckiej spędził w Bełżycach, skąd potajemnie kierował pracą uczelni oraz organizował pomoc dla swoich podopiecznych i ich rodzin. Działalność naukowa ks. Antoniego Szymańskiego skupiona była wokół kwestii związanych z polityką ekonomiczną, katolicką nauką społeczną czy szeroko pojętą filozofią i etyką. Jest on autorem wielu znakomitych opracowań poruszających wspomniane zagadnienia, a w szczególności warto zwrócić uwagę na dzieła: *Uświadomienie katolickie. Przegląd krytyczny literatury religijnokatolickiej* (Warszawa 1913), *Zagadnienia społeczne* (Włocławek 1916), *Bolszewizm* (Poznań 1921), *Ograniczenie urodzin i karalność przerywania ciąży* (Lublin 1930), *Spoleczne znaczenie rozwodów* (Lublin 1931), *O sprawiedliwości społecznej* (Lublin 1938)⁸. Był on założycielem Związku Polskiej Inteligencji Katolickiej oraz Towarzystwa Wiedzy Chrześcijańskiej⁹. W okresie dwudziestolecia międzywojennego stał się obok Leopolda Caro, Jana Piwowarczyka czy Aleksandra Wóycickiego jednym z czołowych przedstawicieli katolickiej nauki społecznej¹⁰. Warto zaznaczyć, że książki publikowane przez Szymańskiego dawały pełny obraz nauki Kościoła na ówczesne problemy społeczne, gospodarcze i polityczne¹¹. W swoich dziełach nieustannie nawiązywał do podstawowych dokumentów papieskich, które dały podwaliny pod rozwój katolicyzmu społecznego jako nauki. W swoich rozważaniach odwoływał się przede wszystkim do wybitnej encykliki *Rerum novarum* z 1891 r. papieża Leona XIII oraz równie znakomitej encykliki *Quadragesimo anno* z 1931 papieża Piusa XI¹². Rozważania zawarte w tych dokumentach bezsprzecznie wpłynęły na koncepcje społeczno-polityczne i ekonomiczne Antoniego Szymańskiego.

Warto zaznaczyć, iż Szymański w swoich publikacjach książkowych oraz artykułach naukowych przedstawiał krytyczne stanowisko wobec współczesnego mu kapitalizmu oraz rozwiązań socjalistycznych¹³, a naprawy tego stanu rzeczy poszukiwał w modernizowaniu podstawowych założeń ustroju kapitalistycznego.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Por. Z. Goliński, *Sp. ks. dr Antoni jako Szymański, rektor KUL (1881–1942)*, „Wiad. Diec. Lub.” 23, 1946; C. Strzeszewski, *Ks. Antoni Szymański jako profesor i rektor KUL*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1962, nr 3; C. Strzeszewski, *Sp. Antoni Szymański*, „Roczniki Nauk Społecznych”, Lublin 1949; oraz T. Wilczyński, *Ostatnie lata życia ks. Antoniego Szymańskiego*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1962, nr 3.

¹⁰ R. Bender *et al.*, *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832–1939*, Warszawa 1981, s. 261–274.

¹¹ Zob. A. Szymański, *Katolicka myśl społeczna w uchwałach synodu*, Poznań 1938.

¹² M. Bogusz, *op. cit.*, s. 282.

¹³ Zob. A. Szymański, *Katolicyzm socjalny we Francji*, Włocławek 1911.

Istota kapitalizmu w ujęciu Antoniego Szymańskiego

Czym ów kapitalizm był w oczach Antoniego Szymańskiego? Bez wątpienia traktował go jako określony specyficzny system społeczno-ekonomiczny. Zauważał konkretne elementy, które ten system określały, a więc własność prywatną, klasę robotniczą, sam kapitał oraz posiadaczy tego kapitału, a przede wszystkim pracę najemną. Te kwestie nadawały kształt ustrojowi kapitalistycznemu, wyznaczały jego funkcjonowanie oraz prowadziły do stałego rozwoju. Szymański doskonale rozumiał, że najniższą a zarazem najważniejszą formą stosunków społecznych jest postulowana własność prywatna. Była ona impulsem rozwoju mas społecznych oraz zapewnieniem wolności obywateli. A. Szymański uważał, że własność prywatna nie jest czynnikiem powodującym gorsze położenie klasy robotniczej względem klasy właścicieli. Twierdził, że to właśnie własność prywatna może i powinna podlegać zmianom służącym współudziałowi w niej klasy robotniczej¹⁴. Kapitał, z którym nierozzerwalnie wiąże się pojęcie własności prywatnej, Szymański rozumiał jako dobro o charakterze gospodarczym, przyczyniające się do generowania nowych wartości społeczno-ekonomicznych. Uważał, że kapitał „nie jest samodzielnym czynnikiem wytwórczym, ale [...] nie jest całkowicie nieprodukcyjnym”¹⁵. Kapitał wsparty ludzką pracą umożliwiał uzyskanie efektów, których sama praca nie byłaby w stanie wytworzyć. Klasa kapitalistyczna dysponująca kapitałem jest obciążona ryzykiem jego utraty, jak też wyzbycia na długi czas. Dlatego też zasadne jest przyznawanie wynagrodzenia za „pracujący” kapitał, który uprzednio kształtował się w wyniku oszczędzania przez jego właściciela¹⁶. Pracę najemną Szymański pojmował jako system, w którym nierozzerwalnie związane są istota pracy i kapitału. Klasa właścicieli za określone wynagrodzenie oferuje robotnikom pracę, która zapewnia im zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych¹⁷. Rozważając istotę pracy najemnej, wskazał trzy zasadnicze elementy, na które składały się: narzędzie niezbędne do produkcji określonego dobra, będącego własnością prywatną; klasa kierownicza w osobie właściciela lub osoby mu podległej; zysk przedsiębiorstwa, który otrzymuje właściciel, ponoszący osobiste ryzyko ekonomiczne¹⁸. Kwestię najmu Antoni Szymański analizował w ujęciu szerszym, a mianowicie w ujęciu sprawiedliwości społecznej. Badając życie społeczno-gospodarcze, zauważył on, że aby zapewnić sprawiedliwość pracy najemnej, należy na piedestał wysunąć dobro osoby ludzkiej¹⁹. Twierdził, że praca nie może w swojej istocie być oderwana od człowieka, nie jest to tylko nabycie siły pracowniczej, lecz także powiązanie człowieka z okre-

¹⁴ A. Szymański, *Zagadnienie społeczne*, Włocławek 1916, s. 91–92.

¹⁵ *Ibidem*, s. 138.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, s. 146.

¹⁸ A. Szymański, *Polityka społeczna*, Lublin 1925, s. 51.

¹⁹ *Ibidem*, s. 54.

ślona działalnością gospodarczą. Pisał: „Z tego powodu kontrakt najmu ma podobieństwo do spółki, w której się ludzie łączą w celu prowadzenia przedsiębiorstwa na wspólny rachunek”²⁰. Nie uwzględniając tej cechy pracy najemnej, właściciel prowadzi do zwielokrotnienia ujemnych skutków samego najmu. Doprowadza to w istocie do wyzysku klasy robotniczej przez klasę właścicieli. Gwarancja sprawiedliwego wynagrodzenia za wykonaną pracę znacząco niweluje przewagę właścicieli nad pracownikami²¹. Rozdział między prywatnymi środkami produkcji a bezpośrednim producentem implikuje następstwa dla klasy robotniczej, która jest w stanie zapewnić zaspokojenie podstawowych potrzeb bytowych swoich i swojej rodziny, tylko gdy może wynająć na rynku swoją pracę. Szymański historii wydziedziczenia dopatrywał się w zmianach zachodzących w produkcji²². Zauważał, że manufaktury i fabryki stały się bardziej wydajne i opłacalne niż przestarzałe technologicznie warsztaty rzemieślnicze, dlatego też cała grupa rzemieślników, ich pracowników, chłopów rolnych oraz bezrobotnych stała się nową warstwą klasy robotniczej. Szymański twierdził, że to nie istota kapitalizmu odpowiada za ucisk robotników i ich trudną sytuację społeczno-ekonomiczną, lecz przemiany polityczno-ustrojowe²³. Osobnik słabszy, gorzej przystosowany do zmieniających się warunków ginie w wyniku przemian zachodzących w świecie. Szymański wyrażał pogląd, że postulowana wolność gospodarcza, która jest określana jako pierwszy etap ustroju kapitalistycznego, prowadzi do trudnej sytuacji klasy robotniczej. Uważał, że wolność w ujęciu kapitalistycznym nie zapewnia ogółowi społeczeństwa równych szans. Tak pojmowana wolność preferuje jednostki najbardziej bezlitosne, krwiożercze, niesprawiedliwe, które są w stanie zwyciężyć w bezpośredniej walce na rynku. Dodatkowym aspektem jest nieingerowanie państwa w życie gospodarcze narodu, odsuwanie się od katolickich zasad moralnych i etycznych, dezintegracja proletariatu polegająca na niehomogeniczności klasy robotniczej oraz braku ustawodawstwa pozwalającego na zrzeszanie się pracowników²⁴. Należy zauważyć, że według Szymańskiego sytuacja robotników się zmieniła. Z początkowo trudnej, u progu ustroju kapitalistycznego, zaczęła się polepszać w wyniku działań społeczeństwa, przede wszystkim działalności chrześcijańskiej części ludności na rzecz ludzi najuboższych. Oprócz tego Szymański przyczyn tych zmian dopatrywał się jednak w ewolucji systemu kapitalistycznego. Wprowadzenie możliwości zrzeszeń klas robotniczych przyczyniło się do łatwiejszego osiągania celów zbiorowych²⁵. Klasa właścicieli w ustroju kapitalistycznym to po robotnikach druga podstawowa zbiorowość, która posiada środ-

²⁰ A. Szymański, *Zagadnienie...*, s. 146.

²¹ *Ibidem*, s. 150.

²² A. Szymański, *Polityka...*, s. 146.

²³ *Ibidem*, s. 144.

²⁴ *Ibidem*, s. 144–148.

²⁵ A. Szymański, *Zagadnienie...*, s. 176; *idem*, *Kryzys gospodarczy*, „Prąd” 1932, nr 10, s. 107–109.

ki produkcji. Własność owych środków zapewniana jest w głównej mierze przez ustawodawstwo państwowe²⁶. Podstawowym i najważniejszym przejawem własności jest praca, ale „nie jest konieczne, aby właściciel osobiście wkładał pracę; może to uczynić przez swoich zastępców, jeśli jednocześnie sam gdzie indziej pożytecznie pracuje, na przykład jako uczony”²⁷, natomiast właściciel obciążony jest też obowiązkiem zarządzania „dla dobra ludzi nadmiarem, którego nie potrzebuje dla siebie”²⁸. Klasa właścicieli powinna jednak przede wszystkim doprowadzać do tego, aby proces produkcji stawał się jak najmniej uciążliwy i wyczerpujący dla pracownika²⁹, polepszać jego sytuację materialną, jednocześnie dbając o to, aby zapewnić rozwój przedsiębiorstwa, wzrost wydajności i zysków³⁰. Istotne, że według Szymańskiego dwie grupy społeczne w ustroju kapitalistycznym (klasa właścicieli i klasa robotników) reprezentują odmienne interesy oraz „dążność do dbania przede wszystkim o swoje sprawy, a nawet do uzyskania swej praktycznej przewagi celem powiększenia swego dobra”³¹. A. Szymański zauważał w społeczeństwie kapitalistycznym „różne formy społecznych braków”, a ich źródła widział w nieustającym rozdziale między pracą i kapitałem oraz produkcją maszynową³². Uważał jednak, że owe społeczne braki oraz wykluczające się interesy, jak również rosnąca awersja klasy robotniczej względem kapitalistów, nie powinny prowadzić do marksistowskiej walki klas. Natomiast jeżeli tak się dzieje, jest to wynik „agitacji wywrotowej”. Szymański był zdania, że „naturalnym stanem ludzi jest dążenie do solidarności, które wynika ze wzajemnej pomocy i naturalnej skłonności ludzi ku sobie”³³. Pracownicy i właściciele są sobie niezbędni i uzupełniają się w ramach przedsiębiorstwa, tworząc jedną, dobrze działającą maszynę. Robotnicy dostarczają niezbędną w procesie produkcji pracę, a właściciele równie nieodzowny kapitał. Ten klasyczny podział zadań i ról w procesie produkcji utożsamia się według Szymańskiego z uporządkowaniem. Cechuje go współdziałanie oraz uzależnienie dwóch wspólnych aspektów produkcji w przedsiębiorstwie, a mianowicie wyprodukowanie jak największej ilości towaru i uzyskanie z niego jak największego dochodu do podziału. Wzajemna niechęć między klasami wynikać może natomiast z nierównomiernego podziału owego dochodu, gdyż każda ze stron pragnie uzyskać jak najwięcej dla siebie³⁴. „Z tego też wzglę-

²⁶ Zob. A. Szymański, *Stanowisko pracy w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Lublin 1920.

²⁷ A. Szymański, *Kościół a kapitalizm. Z powodu dzieła J.E.X. Bpa Kubiny „Akcja katolicka a akcja społeczna”*, „Prąd” 1931, nr 1/6, s. 9–10.

²⁸ *Ibidem*, s. 10–11.

²⁹ A. Szymański, *Zniesienie najemnictwa*, Poznań 1922, s. 22–23.

³⁰ A. Szymański, *Zagadnienie...*, s. 314–317.

³¹ *Ibidem*, s. 280.

³² A. Szymański, *Polityka...*, s. 156–162.

³³ A. Szymański, *Zagadnienie...*, s. 94.

³⁴ *Ibidem*, s. 58–59.

du każda warstwa ma prawo organizowania się dla popierania, względnie obrony swoich interesów, byleby organizacja nie była przesiąknięta walką klasową, duchem utożsamiania swych interesów z ogólnymi, pogłębienia i podbicia innych warstw”³⁵. Klasa kapitalistów uważa, że wspomniana wolność gospodarcza nierozzerwalnie powiązana jest z wolnością konkurencji, która obliuguje posiadacza kapitału do szybkiego, przemyślanego postępowania. Konkurencja warunkuje wdrażanie postępu technologicznego do toku produkcji, pomaga zwielokrotnić wytwórczość, a co za tym idzie dochód, pozwala na pozostanie na rynku i niewyparcie z niego przez innych przedsiębiorców³⁶. Wolność gospodarcza, jak wspomniano, prowadzi do preferowania ludzi nieuczciwych oraz bezlitosnych, wyzyskujących innych, sprowadza kryzysy gospodarcze, polityczne i społeczne. Minimalizacja tych negatywnych aspektów wolności gospodarczej wymaga według Szymańskiego ograniczenia owej wolności. Ograniczenie to jednakowoż nie może być w każdym przypadku takie samo, gdyż musi uwzględniać partykularny interes jednostki³⁷. Ksiądz Antoni Szymański, rozważając istotę kapitalizmu, stwierdził, że podstawowym niebezpieczeństwem z niego wynikającym jest „stała dążność do bezwzględного panowania nad pracą, przeciw czemu trzeba się stale bronić”³⁸. Wyrażał pogląd, że naprawa ustroju kapitalistycznego jest możliwa tylko wtedy, gdy zapanuje normalny stosunek między pracą i kapitałem, a więc taki, w którym kapitał będzie narzędziem pracy i będzie mu służyć, a nigdy odwrotnie³⁹. Tylko takie ujęcie kwestii pracy i kapitału spełnia wymogi chrześcijańskiej sprawiedliwości społecznej. Zapewnienie tego stanu rzeczy jest możliwe, tylko gdy wynagrodzenie za wykonaną pracę będzie rzeczywistą i sprawiedliwą wartością odwzorowującą poniesione wysiłki i trudy; wprowadzi się system ubezpieczeń społecznych dla robotników; doprowadzi do neutralizacji bezrobocia oraz jego efektów oraz władza państwowa powoła działające na podstawie prawa instytucje społeczne, które będą przestrzegać, aby żadna z klas społeczeństwa kapitalistycznego nie doprowadzała do nadużyć i wyzysku którejś ze stron.

„Uzdrowienie” ustroju kapitalistycznego

Sprawiedliwy sposób zapłaty za wykonaną pracę był jednym z podstawowych założeń „uzdrowienia” ustroju kapitalistycznego postulowanego przez Antoniego Szymańskiego. Uważał on, że sprawiedliwa płaca jest jednym z warunków właściwej wartości pracy. Twierdził, że zapłata: to „wynagrodzenie za pracę, [...] za czasowe pozbycie się użytkowania swoich sił na rzecz kogoś innego”⁴⁰, a jest

³⁵ *Ibidem*, s. 280.

³⁶ *Ibidem*, s. 125.

³⁷ *Ibidem*, s. 125–128.

³⁸ *Ibidem*, s. 173.

³⁹ *Ibidem*, s. 145.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 97.

„sprawiedliwa, gdy odpowiada wartości pracy i obejmuje zapłatę życiową i zapłatę profesjonalną”⁴¹. Zapłata za wykonaną pracę powinna więc być współmier-
na do włożonego wysiłku oraz uzyskanego wyniku pracy, to znaczy im wyższa
wartość uzyskanego w wyniku pracy towaru, tym wyższa zapłata za wykonaną
pracę. Ponadto wartość pracy jest uzależniona zarówno od kosztów utrzymania
robotnika, jak i uśrednionej zapłaty za daną pracę w konkretnym środowisku pra-
cy. Najistotniejszym punktem w rozważaniach Szymańskiego nad sprawiedliwą
płacą była kwestia zapewnienia zaspokojenia podstawowych potrzeby życiowych
pracownika oraz jego rodziny. Pieniądze uzyskane przez robotnika miały w ca-
łości wystarczyć na zaspokojenie potrzeb socjalnych całej rodziny (mieszkanie,
wyżywienie, ubranie, potrzebne leki i szkoła dla dzieci)⁴². Był on zwolennikiem
płaty rodzinnej, która od zapłaty za pracę kawalera miała różnić się dodatkiem
rodzinnym. Miał on być (dodatek) subwencjonowany przez państwo, ewentualnie
społeczeństwo, aby odciążyć koszty pracodawcy. W inny wypadku doprowadzi-
łoby to do rozbicia poczucia solidarności w klasie robotniczej i możliwości inge-
rencji właścicieli w prywatne życie pracownika⁴³.

Kolejnym warunkiem mającym „uzdrowić” system kapitalistyczny, a tym
samym polepszyć sytuację życiową robotników, miał być system ubezpieczeń
społecznych. Ubezpieczenie społeczne w poglądach Szymańskiego miało doty-
czyć przede wszystkim nieszczęśliwych wypadków podczas pracy, uszczerbku
na zdrowiu, choroby (w tym choroby zawodowej) czy wreszcie zapewnienia bez-
piecznej starości pracownika i jego rodziny. Uważał on, że ustrój kapitalistyczny
bardzo nadaje się do wprowadzenia systemu ubezpieczeń społecznych, ponie-
waż istnieje w nim duża klasa robotnicza, mniejsza klasa kapitalistyczna oraz
państwo kapitalistyczne, które pełniłoby funkcję wspomagającą. Postulowanym
przez Szymańskiego rozwiązaniem był stan, w którym zarówno robotnik, jak
i właściciel opłacają składki ubezpieczeniowe. Aparat państwowy, jako ten, który
działa na rzecz ogółu społeczeństwa, nie może wydawać pieniędzy państwowych
na określoną klasę społeczną, wiązałyby się to bowiem z jawnym uprzywilejo-
waniem konkretnej warstwy społeczeństwa. Natomiast państwo mogłoby pełnić
funkcję wspierającą robotników, co wyrażałoby się w dopłacie do ubezpieczeń,
a więc poprawie ogólnego stanu zdrowia tej klasy, a idąc dalej zmniejszenia
wydatków na utrzymywanie szpitali czy też zapomogi, w których partycypują
wszyscy obywatele⁴⁴. Oprócz ubezpieczenia społecznego postulował Szymański
ubezpieczenie mienia pracownika oraz pracodawcy. Ubezpieczenie takie gwa-
rantowało, że posiadany dobytek jest zabezpieczony w wyniku na przykład nie-
szczęśliwego zdarzenia. Podmiotem ubezpieczającym miałby być sam zaintere-

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² A. Szymański, *Katolicyzm socjalny...*, s. 7.

⁴³ A. Szymański, *Polityka...*, s. 407–409.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 403–405.

sowany lub przedsiębiorstwo działające jako towarzystwo asekuracyjne. W tym drugim przypadku państwo zobligowane było do prowadzenia nadzoru nad działalnością takich przedsiębiorstw, ponieważ bankructwo jednego z towarzystw asekuracyjnych wywołałoby wiele negatywnych skutków zarówno dla ubezpieczonych robotników, jak i ogółu społeczeństwa. Według Antoniego Szymańskiego forma ubezpieczenia wzajemnego była formą o wiele bezpieczniejszą, mniej podatną na spekulacje ekonomiczne, ale formą kosztowniejszą, gdyż skupiała w sobie o wiele mniejszą liczbę ubezpieczonych niż towarzystwo asekuracyjne⁴⁵.

Możliwość wprowadzenia sprawiedliwej zapłaty odpowiadającej wartości wykonanej pracy oraz systemu ubezpieczeń społecznych utwierdzało Szymańskiego w przekonaniu, że ewoluujący kapitalizm jest systemem, który jest w stanie zapewnić każdemu pracującemu oraz jego rodzinie godne życie. Poza wprowadzeniem sprawiedliwej płacy oraz ubezpieczeń społecznych, które miały przyczynić się do „uzdrowienia” kapitalizmu, należało rozwiązać jeszcze problem bezrobocia oraz jego negatywnych efektów dla ogólnego dobrobytu społecznego. Praca jako jedna z najwyższych wartości w społeczeństwie kapitalistycznym pozwala na uzyskiwanie niezbędnych środków do życia. Pozbawienie człowieka pracy lub jej utrata w sposób znaczący odbija się na życiu jego i jego rodziny, a w ostateczności może decydować o jego przetrwaniu. Należy zauważyć, że Szymański z wielką uwagą podchodził do problemu pracy i bezrobocia. Zdawał sobie sprawę z tego, jak istotnym aspektem życia człowieka jest praca oraz do czego może prowadzić bezrobocie⁴⁶. Badał przyczyny bezrobocia oraz starał się odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób mu zapobiec i zneutralizować jego negatywne skutki. W wyniku wnikliwej analizy życia społeczno-polityczno-gospodarczego stwierdził, że problem bezrobocia dotyka też ustrój kapitalistyczny, a jego przyczyny są zróżnicowane. Wyróżnił cztery rodzaje czynników warunkujących powstawanie bezrobocia: ekonomiczne, polityczne, psychologiczne oraz żywiołowe⁴⁷. Jako przyczyny ekonomiczne wskazał wszelkiego rodzaju kryzysy, które wpływają na działalność przedsiębiorstw, niejednokrotnie powodując ich upadek i konieczność ich zamknięcia. Ponadto uważał, że istotnymi czynnikami ekonomicznymi są spekulacje potentatów gospodarczych, którzy przejmując mniejsze przedsiębiorstwa, doprowadzają je do zamknięcia, aby w ten sposób ograniczyć wytwarzanie konkretnego towaru oraz podbić jego cenę na rynku. Rewolucja technologiczna, zastępowanie człowieka maszynami to kolejny czynnik powodujący bezrobocie. Wiąże się ono niejednokrotnie z brakiem kwalifikacji u pracownika, w wyniku których zostaje zwolniony z zajmowanego stanowiska. Ważnym czynnikiem jest również gospodarka międzynarodowa, skutkująca tym, iż zbyt wzmożona pro-

⁴⁵ A. Szymański, *Zagadnienie...*, s. 348, 386.

⁴⁶ M. Szczęsny, *Personalistyczna filozofia społeczna Antoniego Szymańskiego*, Olsztyn 2005, s. 11.

⁴⁷ A. Szymański, *Zagadnienie...*, s. 207–208.

dukcja lub krach produkcyjny w jednym z krajów powoduje zmiany w kadrach pracowniczych w innych krajach tego samego sektora gospodarki. Przyczyny polityczne to przede wszystkim konflikty zbrojne w krajach będących partnerami gospodarczymi, nieuczciwa konkurencja, bojkotowanie towarów, zbyt wysokie cła i podatki, które powodują wzrost ceny towaru. Czynniki te pośrednio wpływają na zmniejszenie popytu na określone dobra, a więc i na mniejszą produkcję, co wiąże się z problemami przedsiębiorstwa, skutkując zwalnianiem pracowników. Przyczyny psychologiczne zaś to zmieniająca się moda na określone towary, powiązanie popytu z określonymi etapami w rozwoju człowieka czy po prostu błędy kalkulacyjne w przedsiębiorstwach, popełniane przez ludzi. Do przyczyn żywiołowych Szymański zaliczył pory roku, powodujące różnicowanie na przykład w produkcji rolnej, oraz zjawiska metrologiczne, jak powodzie, pożary czy susze, lub zjawiska katastroficzne, na przykład zawalenie się budynku.

Szymański uważał, że w systemie kapitalistycznym można i należy dążyć do ograniczenia bezrobocia na cztery sposoby. Po pierwsze, należy skupić się na kształceniu zawodowym przyszłych oraz obecnych pracowników. Lepiej wykształceni ludzie mają mniejsze szanse na zostanie osobami bezrobotnymi. Należy zorganizować nowe szkoły doskonalenia zawodowego odpowiadające zapotrzebowaniu ekonomicznemu rynku. Po drugie, powinno się powołać na terenie całego kraju dobrze zorganizowane pośrednictwa pracy, zwłaszcza pośrednictwa zawodowego, w których czynny udział będą brać pracownicy i pracodawcy. Sposób ten ma szansę realizacji przy założeniu poszanowania oraz równowagi interesów obu stron. Takie rozwiązanie pozwoli na lepszy dobór kadry pracowniczej bez względu na poglądy polityczne czy religijne. Trzecim sposobem według Szymańskiego jest przewidywanie wahań gospodarki, zmiennego popytu na określone towary i usługi, a więc niedopuszczanie do kryzysów gospodarczych przez racjonalne rozporządzanie obiegiem pieniądza na rynku. Banki powinny zaprzestać udzielania kredytów, gdy bezrobocie nie ma lub jest ono bardzo małe, ponieważ środki otrzymane w takiej sytuacji nie są przeznaczane na rozwój czy produkcję, lecz na przejmowanie robotników z konkurencyjnych przedsiębiorstw. W razie kryzysu banki winny udzielać kredytu, aby ustabilizować najbardziej dotknięte negatywnymi przemianami sektory gospodarki. Po czwarte, to władza państwowa, racjonalnym ustawodawstwem gospodarczym, dobrze zorganizowaną polityką celną oraz celowym rozplanowaniem działań publicznych, powinna przyczyniać się do zmniejszania problemu bezrobocia⁴⁸.

Antoni Szymański zdawał sobie sprawę z problemu, jakim jest bezrobocie w kapitalistycznym świecie, natomiast nie dostrzegał innych problemów związanych z rynkiem pracy, które owo bezrobocie warunkowały. Na bok odkładał kwestie zatrudniania kobiet czy zmniejszania czasu pracy. Uważał, że miejsce kobiety jest w domu, dlatego też postulował zatrudnianie wyłącznie mężczyzn oraz

⁴⁸ A. Szymański, *Polityka...*, s. 426–434.

zwiększenie ich wynagrodzenia⁴⁹. Skracanie czasu pracy robotników, które miało przyczynić się do ograniczenia bezrobocia, argumentował następująco: „krótki czas pracy jest nieodzownym warunkiem duchowego i moralnego podniesienia się klasy robotniczej”⁵⁰. Szymański uważał, że masy bezrobotnych zasługują na konkretną pomoc ze strony państwa i społeczeństwa. Podawał wiele przykładów owej pomocy: organizowanie pracy przy robotach publicznych, organizacja przez państwo emigracji pracowników do krajów zmagających się z problemem siły roboczej⁵¹, pomoc oferowana przez związki zawodowe — warunkiem duża liczba związków i związkowców⁵². Jako najskuteczniejszą formę pomocy wskazywał obowiązkowe ubezpieczenie od bezrobocia, lecz miał świadomość pewnych trudności wynikających z takiego założenia, a mianowicie nieporozumień między pracownikami wykwalifikowanymi oraz tymi bez kwalifikacji, upadków oraz nierentownych przedsiębiorstw ubezpieczeniowych w dobie wielkiego kryzysu bezrobocia⁵³.

Szybki rozwój krajów kapitalistycznych w XIX i XX w. oraz zasada wolnej konkurencji na rynku doprowadziły do wykształcenia się bogatej klasy właścicieli, przedsiębiorców, ale też pokaźnych warstw ubogich robotników, którzy mimo ciężkiej pracy nie byli w stanie sprostać zmieniającemu się światu oraz zapewnieniu sobie i swoim rodzinom podstawowych potrzeb życiowych. Zatem przed aparatami państwowymi i społeczeństwem stało zadanie uchronienia tych ludzi przed skrajnym ubóstwem. Rozwiązaniem tego problemu miały być instytucje i organizacje społeczne, które w sposób skoordynowany miały bronić pracowników przed wyzyskiem i biedą. Istnienie owych stowarzyszeń miało doprowadzić w ustroju kapitalistycznym do niemożności cofnięcia się do początkowego stadium kapitalizmu, określanego mianem wielokonkurencyjnego, w którym to praca, a więc robotnik, była całkowicie uzależniona od pracodawcy i kapitału. Szymański wyrażał pogląd, że najefektywniejszą formą ochrony praw pracowników są związki zawodowe. Uważał, że formalną podstawą powołania oraz istnienia takiego związku był przede wszystkim wspólny danej grupie pracowników zawód, określony sektor gospodarki czy zawężając — konkretny zakład pracy⁵⁴. Antoni Szymański uważał, że związki zawodowe realizują istotne społecznie zadania: pozyskiwanie przychylności opinii publicznej w kwestii sytuacji pracowników, rozwój kształcenia zawodowego, pośrednictwo w poszukiwaniu pracy, negocjowanie z pracodawcami jak najlepszych warunków pracy oraz sprawiedliwego wynagrodzenia, wsparcie w ramach uzyskiwania zapomóg

⁴⁹ *Ibidem*, s. 338–344.

⁵⁰ A. Szymański, *Zagadnienie...*, s. 307.

⁵¹ A. Szymański, *Polityka...*, s. 434.

⁵² *Ibidem*, s. 434–437.

⁵³ *Ibidem*, s. 437; A. Szymański, *Zagadnienie...*, s. 361–366.

⁵⁴ A. Szymański, *Polityka...*, s. 175.

państwowych dla schorowanych, bezrobotnych, wielodzietnych rodzin, samotnych, niepełnosprawnych oraz w głównej mierze ochrona praw i interesów klasy robotniczej⁵⁵. Środkami zapewniającymi postulowane cele miały być zbiorowe umowy pracy w obrębie danego zawodu lub zakładu pracy, możliwość organizowania i przeprowadzania strajków pracowniczych na skalę ogólnokrajową, stosowne kroki wobec aparatu państwowego oraz wpływanie na ustawodawstwo dotyczące pracy. Podejmując kwestię strajków, Szymański twierdził, że powinny być one ostatnim wyborem związków zawodowych, gdyż powodują wysokie koszty oraz straty, które dotyczą zarówno pracodawcy, pracownika, jak i każdego obywatela⁵⁶. Szczególną rolę w ochronie praw robotników w ustroju kapitalistycznym przypisywał państwu. Uważał, że jako aparat władzy, państwo może reprezentować zarówno interesy pracowników, jak i pracodawców⁵⁷. Miało ono przede wszystkim uchylać prawo, chroniące robotników przed wszelakimi formami wyzysku i nieuczciwości ze strony pracodawców. Ustawodawstwo, zorientowane pierwotnie na powszechne dobro robotników, miało ewoluować w wyspecjalizowane prawo pracy, które regulowałoby całokształt stosunków pracy, uwzględniając kwestię dobra wspólnego⁵⁸. Nadzór nad wykonywaniem tych zadań sprawowałaby inspekcja pracy, która ponadto byłaby przejawem postępu w zakresie ochrony i bezpieczeństwa pracy. Misją, do jakiej miała zostać powołana taka instytucja, było rzetelne monitorowanie przestrzegania praw pracowników oraz zapewnianie im bezpieczeństwa w zakładach pracy. Inspektor pracy byłby bezstronną osobą, mediatorem w przypadku konfliktu stron; miałyby za zadanie wprowadzanie innowacyjności w rozwoju ustawodawstwa społecznego z zakresu stosunków pracy⁵⁹.

Należy jednak zauważyć, że w opinii Szymańskiego równie istotną sprawą, o ile nie najważniejszą, jest organizowanie dobroczynności. Zadanie to stało nie tyle przed samym społeczeństwem, ile przed państwem. To ono miało być odpowiedzialne za ustawodawstwo dotyczące prywatnej działalności dobroczynnej oraz miało ją koordynować i nadzorować. Należało powołać również takie instytucje filantropijne, dla których środki pochodzące od osób prywatnych nie były dostateczne⁶⁰. Państwo powinno dotować takie instytucje. Szymański zaznaczał jednak, by nie wyróżniać roli dobroczynności, ponieważ jest ona tylko uzupeł-

⁵⁵ A. Szymański, *Zagadnienie...*, s. 318.

⁵⁶ A. Szymański, *Polityka...*, s. 220–221.

⁵⁷ Jednakże Szymański w artykule z „Przeglądu Powszechnego” stwierdza następująco: „Państwo [kapitalistyczne — M.B.] nie może się dostatecznie bronić od [...] chęci opanowania go przez kapitalistów i finansistów, gdyż ono samo weszło w szeregi przedsiębiorców i nieraz ulega w walce albo sprzyja nacierającym”, *idem*, *O odnowieniu porządku społecznego*, „Przegląd Powszechny” 1931, 10/12, s. 9.

⁵⁸ A. Szymański, *Zagadnienie...*, s. 293–294.

⁵⁹ A. Szymański, *Polityka...*, s. 283–288.

⁶⁰ A. Szymański, *Zagadnienie...*, s. 406–407.

nieniem postulowanej sprawiedliwości społecznej⁶¹. Twierdził, że instytucje i organizacje społeczne powinny rozwijać się na arenie międzynarodowej, aby swoją działalnością objąć jak najszersze spektrum potrzebujących. Jako przykład podawał Międzynarodową Organizację Pracy powołaną na podstawie postanowień traktatu wersalskiego z 1919 r., która jego zdaniem w całości realizuje zasady sprawiedliwości społecznej⁶².

Podsumowanie

Antoni Szymański w swoich rozważaniach na temat kapitalizmu, kwestii pracy, godziwej zapłaty, bezrobocia prezentował krytyczne stanowisko. Warto jednak zaznaczyć, że nie negował on ideologicznych założeń ustroju kapitalistycznego, lecz tylko znane mu ówczesne formy tego systemu. W jego publikacjach przejawia się nieustanne pragnienie zapewnienia sprawiedliwości społecznej każdej osobie ludzkiej żyjącej w globalnym społeczeństwie. W swoich rozmyślaniach nad systemem kapitalistycznym zawsze na pierwszym miejscu stawiał człowieka i przyrodzoną oraz niezbywalną godność ludzką⁶³. To człowiek powinien panować nad procesami ekonomicznymi i politycznymi, a nie być ich narzędziem⁶⁴. Ustrój polityczny, społeczny czy gospodarczy jest ustrojem sprawiedliwym i moralnym, tylko gdy służy człowiekowi, nigdy odwrotnie⁶⁵. Prezentowane przez niego sposoby „uzdrowienia”, „ulepszenia” kapitalizmu nakierowane są wyłącznie na dobro i godność osoby ludzkiej. Jego poglądy społeczno-polityczne oraz ekonomiczne są oparte na społecznym nauczaniu Kościoła katolickiego⁶⁶ i pod tym względem nie odbiegają zasadniczo od ówczesnych prądów myślowych katolicyzmu społecznego⁶⁷, bardzo jednak odbiegają od idei propagowanych przez marksistów i komunistów⁶⁸.

Ksiądz Antoni Szymański to z pewnością postać, która swoimi poglądami bardzo wyraźnie odcisnęła piętno na polskiej szkole katolicyzmu społecznego oraz szerokim gronie naukowym. Postulowane przezeń rozwiązania ówczesnych problemów społecznych i ekonomicznych znalazły miejsce w rzeczywistym świecie społeczno-politycznym okresu międzywojennego. Głoszone przez niego hasła były zaczynem do opracowywania wielu teorii wymierzonych w bezboż-

⁶¹ A. Szymański, *Studia i szkice społeczne*, Warszawa 1913, s. 22.

⁶² A. Szymański, *Polityka...*, s. 288–291.

⁶³ M. Szczęsny, *op. cit.*, s. 3, 8, 11.

⁶⁴ A. Szymański, *Kościół a kapitalizm...*, s. 6–7.

⁶⁵ A. Szymański, *Zagadnienie...*, s. 189.

⁶⁶ Zob. A. Szymański, *Katolicka myśl...*

⁶⁷ S. Żurawicki, *Myśl ekonomiczno-polityczna w Polsce okresu międzywojennego*, Warszawa 1970, s. 247–277.

⁶⁸ Por. A. Ajnenkiel, *Polska po przewrocie majowym. Zarys dziejów politycznych Polski 1926–1939*, Warszawa 1980; S. Żurawicki, *op. cit.*

ny komunizm, który dotknął Polskę po 1945 r. Należy więc stwierdzić, że myśl społeczno-ekonomiczna ks. Antoniego Szymańskiego oraz jego działalność naukowa i akademicka dały podwaliny pod rozwój polskiej szkoły teorii ekonomii oraz szeroko rozumianych nauk ekonomicznych i politycznych.

Bibliografia

- Ajnenkiel A., *Polska po przewrocie majowym. Zarys dziejów politycznych Polski 1926–1939*, Warszawa 1980.
- Bender R., Strzeszewski C., Turowski K., Wyszyński S., *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832–1939*, Warszawa 1981.
- Bogusz M., *Poglądy społeczno-ustrojowe Antoniego Szymańskiego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, Oeconomia” 19, Lublin 1985.
- Goliński Z., *Sp. ks. dr Antoni jako Szymański, rektor KUL (1881–1942)*, „Wiad. Diec. Lub.” 23, 1946.
- Ksiądz Antoni Szymański (1881–1942). Rektor, uczony, działacz społeczny*, red. S. Fel, M. Wódka, Lublin 2013.
- Kycia L., *Ks. Antoni Szymański (1881–1942)*, http://www.kul.pl/ks-antoni-szymanski-1881-1942,art_9083.html (dostęp: 19.11.2016).
- Pawlak Z., *Włocławski okres działalności naukowej ks. prof. Antoniego Szymańskiego*, „Studia Włocławskie” 13, Włocławek 2011.
- Szczęśny M., *Personalistyczna filozofia społeczna Antoniego Szymańskiego*, Olsztyn 2005.
- Strzeszewski C., *Ks. Antoni Szymański jako profesor i rektor KUL*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1962, nr 3.
- Strzeszewski C., *Sp. Antoni Szymański*, „Roczniki Nauk Społecznych”, Lublin 1949.
- Szymański A., *Katolicka myśl społeczna w uchwałach synodu*, Poznań 1938.
- Szymański A., *Katolicyzm socjalny we Francji*, Włocławek 1911.
- Szymański A., *Kościół a kapitalizm. Z powodu dzieła J.E.X. Bpa Kubiny „Akcja katolicka a akcja społeczna”*, „Prąd” 1931, nr 1/6.
- Szymański A., *Kryzys gospodarczy*, „Prąd” 1932, nr 10.
- Szymański A., *O odnowieniu porządku społecznego*, „Przegląd Powszechny” 1931, nr 10/12.
- Szymański A., *Polityka społeczna*, Lublin 1925.
- Szymański A., *Stanowisko pracy w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Lublin 1920.
- Szymański A., *Studia i szkice społeczne*, Warszawa 1913.
- Szymański A., *Zagadnienie społeczne*, Włocławek 1916.
- Szymański A., *Zniesienie najemnictwa*, Poznań 1922.
- Wilczyński T., *Ostatnie lata życia ks. Antoniego Szymańskiego*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1962, nr 3.
- Żurawicki A., *Myśl ekonomiczno-polityczna w Polsce okresu międzywojennego*, Warszawa 1970.

Capitalism in political and economic views of pr. Antoni Szymański

Summary

Priest Antoni Szymański in his deliberation of the capitalist system, labour issue, fair pay and the problem of unemployment, presented critical attitude. It should be emphasized that, he didn't deny the ideological assumptions of the capitalist system and only known by him contemporaneous forms of this system. In his own publications manifests constantly desire to ensure social justice

for every person living in a global society. In his thoughts on the capitalist system always puts the individual and the inherent and inalienable human dignity in the first place. The man should control economic and political processes and not be their tool. Political, social or economic system is a just and moral, then only when serves man and not vice versa. Presented by him paths of “healing”, “improving” capitalism are directed only to the good and the dignity of the human person. His socio-political and economic views are based on the social teaching of the Catholic Church, and in this respect do not differ substantially from contemporary currents of thought of social Catholicism, but essentially differ from the ideas propagated by the Marxists and Communists.